

Olakšavanje približavanja sa Zakonodavstvom EU-a

Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu

Identifikacioni br. Projekta

EuropeAid/138565/DH/SER/XK

Ugovor o Uslugama bo. 2018/395-320

**GODIŠNJI IZVEŠTAJ O USLUGAMA I TRGOVINI
USLUGAMA 2019**

Juni 2020

Vaše kontakt osobe u
GFA Consulting Group GmbH su

Ms Mareike Meyn (Direktor Projekta)
Mr Luis Abugattas (Vođa Tim)

Kosovo

Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu
Broj Ugovora 2018/395-320

Izveštaj

Akt br. 2.8.8 – Godišnji izveštaj o uslugama i trgovini uslugama 2019

Autori

Shqipe Jashari Sekiraga
Mirsad Simnica
Artur Rexhaj

Juni 2020

Izjava o odricanju odgovornosti

Ova publikacija nastala je uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj isključiva je odgovornost autora i GFA Consulting Group GmbH i ni na koji način ne može biti smatran da odražava stavove Evropske unije

GFA Consulting Group GmbH

Eulenkrogstr. 82
D-22359 Hamburg
Nemačka

Tel: +49 (40) 6 03 06 170
Faks: +49 (40) 6 03 06 159
E-mail: Mareike.meyn@gfa-group.de

Pregled sadržaja

1. Uvod.....	Error! Bookmark not defined.
2. Trgovina uslugama na Kosovu: Trenutna zakonodavna i politička dešavanja	5
3. Struktura kosovskog sektora usluga.....	7
3.1. Usluge u BDP-u	7
3.2. Zapošljavanje u uslužnim delatnostima	9
3.3. Nova registrovana preduzeća u uslugama	10
4. Trgovina uslugama na Kosovu.....	11
4.1 Pregled trgovine	11
4.2 Trgovina uslugama po glavnim sektorima	13
4.2.1 Putovanje	13
4.2.2 Transport.....	14
4.2.3 Poslovne usluge.....	15
4.2.4 Državne usluge	20
5. Zaključne napomene	22

1. Uvod

Sektor usluga se pojavio kao najveći segment kosovske ekonomije i pokretačka snaga, doprinoseći rastućem delu dodate domaće vrednosti, zaposlenosti i trgovine. Uslužne aktivnosti činile su 74 procenata bruto domaćeg proizvoda (BDP) u 2018. godini po osnovnim cenama i stvorile su 85,2 procenata ukupne radne snage na Kosovu u 2019. Uslužne aktivnosti čine 83,4 posto novih preduzeća registrovanih u 2019. godini.¹

Relativna težina usluga u domaćoj ekonomiji s vremenom se postepeno povećava, a istovremeno je prelazak ka trgovini uslugama osnovni element za integrisanje Kosova u globalnu ekonomiju. Suprotno trgovini robom gde Kosovo ima konstantan trgovinski deficit u proseku od 40 procenata BDP-a, trgovina uslugama predstavlja sasvim drugačiju situaciju. U 2019. godini trgovina uslugama ostvarila je trgovinski suficit u iznosu od 932 miliona eura, što je doprinelo BDP-u sa 13,3 procentnih poena. S obzirom da trgovina uslugama ima ključni doprinos za finansiranje tekućeg računa platnog bilansa (BOP), kreatori politika treba da ulože dalje napore da preusmere pažnju i daju veći prioritet trgovini uslugama koje bi značajno doprinele poboljšanju Kosovske razvojne težnje.

Prema opštem sporazumu o trgovini uslugama (GATS) Svetske trgovinske organizacije (STO) kojim je usvojena definicija trgovine uslugama širom sveta, trgovina uslugama odvija se kroz četiri načina snabdevanja. Ova saglasna definicija je takođe sadržana u Dodatnom protokolu 6 CEFTA sporazuma.

Ovaj dokument pokriva samo tri od četiri načina snabdevanja identifikovanih u GATS-u.² Da bi se trgovina razmatrala u režimu 1, ona mora biti prekogranično snabdevanje, što znači da režim 1. pokriva usluge koje teče sa teritorije jedne članice na teritoriju druge članice (telekomunikacije, transport i poštanske i kurirske usluge); Režim 2 snabdevanja uključuje potrošnju u inostranstvu i odnosi se na situacije kada potrošač usluga prelazi na teritoriju druge članice radi dobijanja usluga (usluge putovanja, zdravstva i obrazovanja); Režim 3 snabdevanja zasnovan je na komercijalnom prisustvu i podrazumeva da dobavljač usluga iz jednog člana uspostavlja teritorijalnu prisutnost kroz vlasništvo ili zakup prostora na teritoriji drugog člana (strana osiguravajuća društva, banke, hotelski lanci, domaće podružnice); Trgovina uslugama u ovom režimu treba da se meri kao spoljna pridružena trgovina uslugama (FATS), a režim 3 snabdevanja ne odražava se u platnom bilansu, jer ovi podaci nisu dostupni u slučaju Kosova. Većina međunarodne trgovine širom sveta odvija se kroz režim 3 snabdevanja. Prikupljanje i obrada podataka o FATS trebalo bi da bude od velikog značaja u budućim naporima koji imaju za cilj poboljšanje trgovine podacima o uslugama na Kosovu s obzirom da ovaj način snabdevanja prevladuje u slučaju finansijskih usluga gde strane banke predstavljaju većinu finansijskih aktivnosti u državi. Režim 4 pružanja usluga je kroz prisustvo fizičkih lica i sastoji se od osoba jedne članice koji ulaze na teritoriju druge članice radi pružanja usluge (građevinarstvo, druge poslovne usluge, npr. računovođe, lekari, nastavnici). Aneks o kretanju fizičkih lica precizira da zemlje mogu slobodno da primenjuju mere u vezi sa prebivalištem, državljanstvom ili pristupom tržištu rada na stalnoj osnovi.

Važno je napomenuti da ovaj dokument služi kao godišnje približavanje pitanju usluga i razvoja na Kosovu i treba ga tretirati kao takav. Ovaj dokument ispituje strukturu i performanse usluga u ekonomiji Kosova i u trgovini na Kosovu; sa ciljem pružanja nekih uvida koji bi mogli pomoći u formulisanju buduće politike koja bi doprinela jačanju uloge uslužnih aktivnosti potrebnom rastu na Kosovu. S obzirom na prirodu ovog dokumenta, ova procena obuhvata samo 2017., 2018. i 2019. Ova studija ne namerava da pruži duži pogled na osnovne faktore koji objašnjavaju razvoj kosovske trgovine uslugama, već se fokusira na postizanje boljeg razumevanja trenutnih trendova u kosovskoj trgovini uslugama.

Ovaj dokument je struktuiran na sledeći način. Sledeći odeljak istražuje nove razvojne politike koje su preduzete pokušavajući da se poveća uloga uslužnih aktivnosti u ekonomskom rastu i održivom razvoju. Treći deo istražuje strukturu i performanse uslužnog sektora u ekonomiji

¹ Podaci dostavljeni od Kosovske agencije za registraciju preduzeća

² Četiri režimia snabdevanja STO-a/GATS-a

Kosova. Četvrti odeljak daje procenu kosovske trgovine uslugama. Analiza se fokusira na pet glavnih sektora, uključujući putovanja, prevoz, poslovne usluge, lične, kulturne i rekreacijske usluge i državne proizvode i usluge. Konačno, poslednji deo predstavlja projekciju budućnosti trgovine uslugama. Ovaj izveštaj ne ispituje smer Kosova u trgovini uslugama; prema tome, pažnja se posvećuje isključivo identifikaciji oblasti u trgovini uslugama koje zahtevaju dalja istraživanja i poboljšanja.

2. Trgovina Uslugama na Kosovu: Trenutna Zakonodavna i Politička Dešavanja

U slučaju Kosova, regulatorno okruženje u trgovini uslugama sastoji se od dva međusobno povezana tela pravnih instrumenata, prema kojima se primenjuju posebna pravila u vezi sa uspostavljanjem i funkcionisanjem trgovine uslugama: Domaće zakonodavstvo koje podrazumeva sastavljanje svih horizontalnih zakona koji se primenjuju uslužnim delatnostima na Kosovu i nizom određenih sektorskih zakona koji regulišu pružanje određenih sektora. Ministarstvo trgovine i industrije preduzelo je sastavljanje svih domaćih zakona i administrativnih postupaka koji regulišu pružanje uslužnih delatnosti u zemlji. Što se tiče sektorskih obaveza, poslednje se uglavnom odnosi na međunarodne obaveze koje je Kosovo prihvatilo u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP)³ i Centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini (CEFTA) o liberalizaciji trgovine uslugama.

SSP u svoj dnevni red uključuje važne odredbe vezane za trgovinu uslugama. U naslovu V „Uspostavljanje, snabdevanje uslugama i kapitalom“, član 51 naglašava principe nediskriminacije, jednakosti i nacionalnog tretmana koji su suštinske komponente za liberalizaciju trgovine uslugama. Ravnopravnost u pogledu fizičkih lica predviđena je članom 55, stav 2 koji predviđa da ključni zaposleni u stranoj kompaniji mogu biti državljani iz zemlje porekla kompanije, omogućavajući kosovskim građanima pristup EU tržištima, a strancima da lako mogu raditi u stranim entitetima na Kosovu. Tim licima bi bilo dozvoljeno da borave na teritoriji druge strane u skladu sa relevantnim domaćim zakonima. Dalje, član 56 predviđa da će se u roku od dve godine od stupanja na snagu ovog sporazuma preispitati uzajamno priznavanje kvalifikacija za olakšavanje trgovinske liberalizacije. Procena još uvek nije završena. Konačno, član 58 predviđa da u koraku sa procesom liberalizacije u skladu sa stavovima 1, 2 i 3, preduzme neophodne korake da omoguće progresivno pružanje usluga od strane EU i kosovskih kompanija ili njenih građana na teritoriji stranog entiteta. Strane će dozvoliti privremeno kretanje fizičkih lica koja pružaju uslugu ili koja su zaposlena od pružaoca usluge. Član 58. biće ispunjen pet godina od stupanja na snagu.

Dnevni red SSP-a predviđa progresivno sprovođenje njegovog programa čiji je cilj olakšavanje trgovine uslugama. Neke od obaveza već su preuzele strane, međutim, da bi buduće mere bile usaglašene u okviru SSP-a, bilo bi primereno otkloniti prepreke slobodnom putovanju. Olakšavanje pojedincima koji putuju preko granice trebalo bi da bude uključeno u svaki zajednički radni program koji ima za cilj sprovođenje bilo koje buduće obaveze u vezi sa trgovinom uslugama.

Glavna obaveza koju je Kosovo usvojilo u okviru SSP-a je da domaće zakonodavstvo Kosova u uslužnim delatnostima treba da bude u skladu sa EU. U tom smislu, važna je obaveza prenošenja EU direktive o uslugama (SD),⁴ koja ima za cilj olakšavanje uspostavljanja i pružanja usluga na unutrašnjem tržištu EU nudeći međunarodne usluge između država članica EU. Direktiva EU o uslugama (SD) delimično je prenesena stupanjem na snagu Zakona o uslugama u martu 2017. godine u domaći pravni okvir. Zakon o uslugama garantuje pravo osnivanja, regulišući otvaranje tržišta i zaštitu domaćih preduzeća na Kosovu, pokrivajući oko 400 različitih uslužnih delatnosti. U vezi sa primenom Zakona o uslugama, identifikovana su 54 domaća pravna instrumenta i administrativna uputstva koja će zahtevati izmene kako bi Zakon o uslugama bio u potpunosti u skladu sa Direktivom o uslugama EU (SD). Pored toga, administrativno uputstvo 05/2018 koje je stupilo na snagu 23. marta 2018. o postupku obaveštenja i proceni usklađenosti nacрта normativnih akata sa zakonom o uslugama, uverava

³ SSP je međunarodni sporazum između Kosova i Evropske unije; on će uspostaviti ugovorni odnos koji obezbeđuje međusobna prava između dve strane. SSP će podržati ekonomsku i političku integraciju Kosova u Evropsku uniju. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju ratifikovan je od Skupštine Republike Kosovo novembra 2015, a stupio je na snagu u aprilu 2016. godine.

⁴ Kosovo ima za cilj da u bliskoj budućnosti bude članica EU; prema tome, njeno domaće zakonodavstvo mora biti u skladu sa zakonodavstvom EU. Pored toga, poštovanjem Direktive o uslugama EU, Kosovo će imati lakšu trgovinu sa EU i potencijalno će biti ovlašćeno za trgovinu uslugama sa državama članicama EU u skladu sa poglavljem III Direktive 2006/123/EC.

da je bilo koji propis u skladu sa Zakonom. Zakon o uslugama zahteva da se u okviru Direktive o uslugama EU (SC) i CEFTA stvori jedinstvena kontakt tačka (PCS). S tim u vezi, doneseno je administrativno uputstvo 04/2018 o načinu funkcionisanja Jedinstvene kontakt tačke (JKT) koja reguliše funkcionalnost multifunkcionalne elektronske platforme na uslugama čiji je cilj da olakša pristup kosovskom tržištu usluga dobavljačima usluga. Predložen je radni program za obavljanje ovog zadatka, od odeljenja trgovine Ministarstva trgovine i industrije uz pomoć projekta Evropske unije „Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu (EUTSP)”.

U slučaju CEFTA-e, olakšavanje trgovine uslugama uključeno je u sporazum između njenih članica koji među svojim ciljevima ima progresivnu liberalizaciju i međusobnu tržišnu saradnju. Visok nivo liberalizacije trebalo bi da bude u skladu sa članom V GATS-a (član 29). Obaveze preuzete dalje tim pregovorima biće izložene u rasporedima koji su sastavni deo sporazuma (član 29.). U cilju preuzimanja takvih obaveza i drugih aktivnosti vezanih za trgovinu uslugama, u 2015. godini je formiran Pododbor za trgovinu uslugama.

Veoma važna obaveza koju je vlada Kosova usvojila u okviru CEFTA-e bio je Dodatni protokol 6 o trgovini uslugama (AP6) u kojem su članice CEFTA-e imale za cilj liberalizaciju trgovine u različitim sektorima usluga. AP6 su usvojile stranke CEFTA u decembru 2019. godine i moraju da prate interne procedure pre njegovog konačnog usvajanja. Efikasna primena AP6 doprineće povećanju intra-regionalne trgovine uslugama, stvoriće povoljne uslove za ekonomski razvoj i pružiće informacije o uslovima pod kojima će se odvijati trgovina uslugama. Pristup javnim dokumentima u pogledu trgovine uslugama bio bi zagarantovan uspostavljanjem Kontakt tačke usluga (KTU) u kojoj će svakoj strani koja učestvuje biti omogućen pristup svim informacijama i pomoći na efikasan način za osnivanje i rad u zemlju. Pored toga, jedinstvena elektronska platforma olakšat će svim potrebnim dokumentima i postupcima svaki javni i privatni subjekt da prođe na domaće tržište.

Drugo zalaganje u okviru CEFTA-e sa značajnim potencijalom za povećanje trgovine uslugama među SB 6 bili su naponi na postizanju konsenzualnog sporazuma za međusobno priznavanje profesionalnih kvalifikacija (MPPK). Kosovo bi imalo veliku korist od ovog sporazuma s obzirom da Bosna i Hercegovina i Srbija ne priznaju njegovu državnost. Do juna 2019. godine održano je sedam rundi pregovora, a pregovori su privremeno obustavljeni.

3. Struktura sektora usluga Kosova

3.1. Usluge u BDP-u

Visok doprinos uslužnih aktivnosti BDP-u je karakteristika koju zajednički deli većina ekonomija u razvoju. Kosovo, kao i druge ekonomije sa malim resursima, pokazuje veliki doprinos usluga ukupnoj opštoj dodatoj vrednosti u ekonomiji i tako veliko učešće usluga u BDP-u odražava nemogućnost razvijanja proizvodne baze. S tim u vezi, postoji snažna povezanost između povećanja relativne težine sektora usluga i ekonomskog rasta.

Tabela 1 prikazuje strukturu sektora usluga Kosova za period 2017-2018. Imajte na umu da broj razdvojenih za 2019. godinu za sektor usluga još uvek nije dostupan. Zvanični podaci, prema agencijama za statistiku na Kosovu, biće objavljeni u septembru. Podaci pokazuju da je BDP u stalnim cenama što omogućava bolju procenu jer se porezi i druge subvencije ne mogu pripisati različitim sektorima. U odnosu na 2017. godinu, podaci u 2018. godini jasno pokazuju progresivni premeštaj ka uslužnom sektoru koji je u ukupnom BDP-u ostvario 2,8 posto. U 2018. godini u sektoru usluga trgovina na malo i trgovina na veliko ostaje glavni doprinos BDP-u sa 16 procentnih poena, što je povećanje doprinosa sa 0,7 procentnih poena u odnosu na 2017. U isto vreme, glavna transformacija u odnosu na 2017. godinu je relativno povećanje učešća građevinarstva u ukupnom BDP-u, koje je doživelo povećanje učešća za 2,0 procentna poena. Primetan je porast doprinosa javne uprave, od čega je distribucija usluga primetna.

Tabela 1. Bruto domaći proizvod Kosova po ekonomskim aktivnostima 2017-2018 u stalnim cenama					
Sektor	2017	% od ukupnog	2018	% od ukupnog	% promene
<i>D-Snabdevanje strujom, gasom, parom i klimatizacijom</i>	217,122	4.3	223,043	4.2	-0.1
<i>E-Snabdevanje vodom, kanalizacija, upravljanje otpadom i sanacija</i>	45,343	0.9	48,693	0.9	0.0
<i>F-Građevinarstvo</i>	429,627	8.5	561,057	10.4	2.0
<i>G-Trgovina na veliko i malo; popravka motornih vozila i motocikala</i>	780,094	15.3	862,282	16.0	0.7
<i>H-Transport i skladištenje</i>	226,671	4.5	247,549	4.6	0.1
<i>I-smeštaj i uslužne namirnice</i>	73,559	1.4	82,860	1.5	0.1
<i>J-Informacije i komunikacija</i>	115,358	2.3	121,803	2.3	0.0
<i>K - Finansijske i osiguravajuće delatnosti</i>	230,992	4.5	232,645	4.3	-0.2
<i>L-Delatnosti nekretnina</i>	496,492	9.8	502,635	9.4	-0.4
<i>M-Profesionalne, naučne i tehničke delatnosti</i>	96,507	1.9	98,726	1.8	-0.1
<i>N-Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti</i>	38,119	0.8	44,887	0.8	0.1
<i>O-Javna uprava sa donatorima</i>	470,288	9.3	522,054	9.7	0.5
<i>P-Obrazovanje</i>	241,068	4.7	254,339	4.7	0.0
<i>P - Delatnosti ljudskog zdravlja i socijalnog rada</i>	113,864	2.2	124,876	2.3	0.1
<i>R-Umetnost, zabava i rekreacija</i>	25,422	0.5	26,991	0.5	0.0
<i>S-Ostale uslužne delatnosti</i>	13,023	0.3	13,810	0.3	0.0
Ukupne usluge i % u BDP-u	3,613,549	71.1	3,968,250	73.9	2.75
<i>BDV u osnovnim cenama</i>	5,082,462		5,373,214		
Proizvodnja BDP-a u stalnim cenama	6,326,641		6,658,434		

Izvor: Statistička Agencija Kosova

3.2. Zapošljavanje u uslužnim delatnostima⁵

Tabela 2 ispod prikazuje raspodelu zaposlenosti u sektoru usluga za period 2017-2019. Sve u svemu, uslužne delatnosti čine 85,2 procenata ukupne zaposlenosti u privredi u 2019. godini, a značajno su ove delatnosti doživele porast zaposlenosti u odnosu na 2017. godinu, uz povećanje za 3,7 procenata u svim novim poslovima stvorenim u sektoru usluga. Stvaranje zaposlenosti u uslužnim delatnostima koncentrisano je u trgovini na veliko i malo, uslugama smeštaja i prehrane, građevinarstvu i stručnim, naučnim i tehničkim delatnostima. Ove uslužne delatnosti predstavljaju 58,6 procenata ukupne zaposlenosti u 2019. Najdinamičniji podsektor u smislu stvaranja novih radnih mesta u periodu 2017-2019 bile su profesionalne, naučne i tehničke delatnosti koje su doživele porast broja zaposlenih sa 8,2 procenta bodova. Kao što se može videti u tabeli, osam podsektora usluga doživelo je pad u broju zaposlenih, posebno primetan u građevinskim uslugama koje su smanjile učešće za 4,7 procentnih poena.

Tabela 2. Zaposlenost na Kosovu u sektoru usluga {Hiljadu i %}

Sektor	2017	% od ukupnog	2018	2019	% od ukupnog	Učešće% promene 2017-2019	Apsolutna promena
<i>D-Snabdevanje strujom, gasom, parom i klimatizacijom</i>	95	0.5	91	45	0.2	-0.3	-50
<i>E-Snabdevanje vodom, kanalizacija i upravljanje otpadom</i>	372	2.1	84	112	0.6	-1.5	-260
<i>F – Građevinarstvo</i>	2734	15.3	2123	1928	10.7	-4.7	-806
<i>G - Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila i motocikala</i>	3796	21.3	3971	4027	22.3	1.0	231
<i>H - Transport i skladištenje</i>	524	2.9	444	508	2.8	-0.1	-16
<i>I – Uslužne delatnosti smeštaja i ishrane</i>	1702	9.5	1776	2053	11.4	1.8	351
<i>J – Informacije i komunikacija</i>	999	5.6	1183	1113	6.2	0.6	114
<i>K - Finansijske i osiguravajuće delatnosti</i>	488	2.7	122	104	0.6	-2.2	-384
<i>L-Delatnosti nekretnina</i>	96	0.5	74	115	0.6	0.1	19
<i>M - Profesionalne, naučne i tehničke delatnosti</i>	1077	6.0	1178	2573	14.2	8.2	1496
<i>N - Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti</i>	810	4.5	918	914	5.1	0.5	104
<i>O - Javna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje</i>	56	0.3	22	28	0.2	-0.2	-28
<i>P - Obrazovanje</i>	299	1.7	237	345	1.9	0.2	46
<i>Q - Delatnosti ljudskog zdravlja i socijalnog rada</i>	422	2.4	343	363	2.0	-0.4	-59
<i>R - Umetnost, zabava i rekreacija</i>	471	2.6	510	410	2.3	-0.4	-61
<i>S – Ostale uslužne aktivnosti</i>	608	3.4	744	752	4.2	0.8	144
Ukupna zaposlenost u uslugama	14549	81.5		15390	85.2		
Ukupno	17846	100.0		18073	100.0		

⁵ Ovaj dokumenat koristi preliminarne rezultate za analizu. Vrednosti na tabeli nisu konačna verzija i mogu se razlikovati od zvaničnih dokumenata Kosovske agencije za registraciju preduzeća

3.3. Nova registrovana preduzeća u uslugama

Tabela 3 ispod prikazuje nova registrovana preduzeća u uslužnim delatnostima za period 2017-2019. Sveukupno, uslužne delatnosti čine 83,4 registrovanih novih preduzeća u 2019. godini, beležeći rast od 2,0 procenata novih registrovanih preduzeća u odnosu na 2017. Podaci u poslednjoj koloni Tabele 3 predstavljaju različite nivoe otvaranja preduzeća. Dok neki sektori pokazuju značajno pozitivne rezultate u pogledu novih registrovanih preduzeća, drugi zaostaju; čak i imaju negativne rezultate. Što se tiče novih poslovnih otvaranja, u odnosu na 2017. godinu, najdinamičniji podsektor su delatnosti smeštaja i prehrambenih usluga sa 198 novih registrovanih preduzeća, a slede informacije i komunikacija sa 173 poslovnih otvaranja. Sektor trgovine na veliko i malo ostaje vodeći sektor u pogledu novih registrovanih preduzeća sa 2374 preduzeća koja su registrovana u 2019. godini, iako je negativni bilans novih registrovanih preduzeća u odnosu na 2017. godinu.

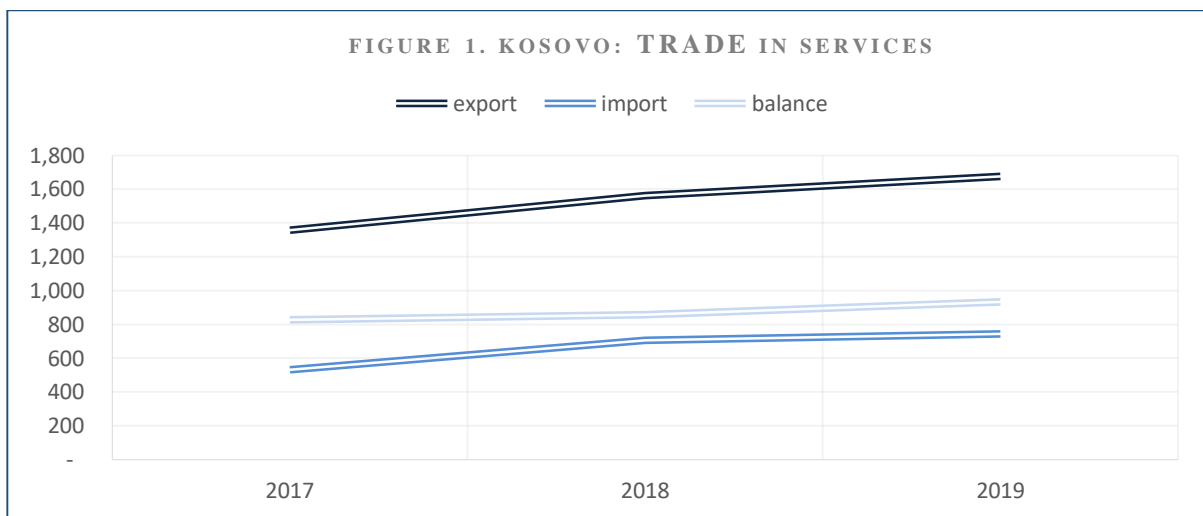
Tabela 3. Nova registrovana preduzeća u uslugama {hiljadu i%}						
Sektor	2017	% od ukupnog	2018	2019	% od ukupnog	Apsolutna promena 2017-2019
D-Snabdevanje strujom, gasom, parom i klimatizacijom	41	0.4	40	27	0.3	-14
E-Snabdevanje vodom, kanalizacija i upravljanje otpadom	37	0.4	42	34	0.3	-3
F – Građevinarstvo	841	9.0	960	950	9.5	109
G - Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila i motocikala	2486	26.7	2557	2374	23.7	-112
H - Transport i skladištenje	355	3.8	311	310	3.1	-45
I – Uslužne delatnosti smeštaja i ishrane	943	10.1	1001	1141	11.4	198
J – Informacije i komunikacija	453	4.9	546	626	6.3	173
K - Finansijske i osiguravajuće delatnosti	110	1.2	85	72	0.7	-38
L-Delatnosti nekretnina	63	0.7	63	81	0.8	18
M - Profesionalne, naučne i tehničke delatnosti	760	8.2	806	927	9.3	167
N - Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti	417	4.5	467	560	5.6	143
O - Javna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje	18	0.2	19	15	0.1	-3
P - Obrazovanje	110	1.2	134	148	1.5	38
Q - Delatnosti ljudskog zdravlja i socijalnog rada	193	2.1	226	226	2.3	33
R - Umetnost, zabava i rekreacija	232	2.5	274	243	2.4	11
S – Ostale uslužne aktivnosti	518	5.6	662	620	6.2	102
% novih registrovanih preduzeća u uslugama	7577	81.5		8354	83.4	777
Ukupno nova registrovana preduzeća u uslugama	9301			10014		

Izvor: Kosovska agencija za registraciju preduzeća

4. Trgovina uslugama na Kosovu⁶

4.1 Pregled trgovine⁷

Na slici 1 prikazani su zbirni podaci o trgovini uslugama za period 2017-2019 prema glavnim kategorijama usluga. Trgovina uslugama pokazala je napredak tokom ovog perioda, u kome je postojao kontinuirani trgovinski suficit koji odražava istorijske trendove, iako je izvoz usluga rastao godišnjom stopom rasta od 11,07 procenata, nižom od uvoza usluga koji je doživeo godišnji rast od 18,31 procenta. Kao posledica toga, došlo je do suficita u trgovini uslugama, iako po stopi usporenja. Ipak, suficit u trgovini uslugama je iz godine u godinu značajno varirao. Važno je napomenuti da održavanje suficita u trgovini uslugama daje važan doprinos za finansiranje tekućeg računa. U ukupnom nivou, izvoz usluga je porastao sa 1,385 milijardi evra u 2017. na 1,676 milijardi u 2019. godini, dok je uvoz porastao sa 531,5 miliona evra u 2017. na 743,9 miliona evra u 2019. godini.

Izvor: Centralna Banka Kosova

⁶ Za kratki pregled trgovine uslugama koristi se definicija STO-a o uslugama. Neke kategorije obuhvaćene u usluge se pripisuju potrebama platnog bilansa i objedinjuju se ili potpuno izostavljaju zbog nebitnosti za ovaj dokument.

⁷ Trgovina „uslugama održavanja i opravki“, „naknada za upotrebu intelektualne svojine“ i „proizvodnim uslugama na fizičkim inputima u vlasništvu drugih“ nisu uključeni u ovaj dokument.

Glavni izvoz kosovskih usluga su putovanja. Putovanja su predstavljala najveći deo izvoza u ovom periodu. U 2019. godini Putovanje je predstavljao 78,8 procenata ukupnog izvoza usluga, što objašnjava činjenicu da turističke usluge predstavljaju suficit koji Kosovo registruje u trgovini uslugama. U odnosu na 2017. godinu, druge poslovne usluge doživele su znatan porast izvoza sa 88,8 miliona EUR na 121,7 miliona EUR u 2019. godini, a slede telekomunikacijske, računarske i informacione usluge sa 68,1 miliona eura izvoza 2019. Došlo je do značajnog pada vrednosti izvoza državnih usluga, uglavnom zbog smanjenja veličine i aktivnosti stranih entiteta, kao što su KFOR, EULEX, između ostalog, na teritoriji Kosova. U pogledu uvoza, uvoz usluga je doživeo veću stopu rasta od izvoza. Uvoz usluga je manje koncentrisan od izvoza, međutim, putovanje pripisuje se glavnom uvozu. Vredno je napomenuti da su prevozne usluge značajno povećale svoj udeo uvoza tokom perioda analize.

4.2 Trgovina uslugama po glavnim sektorima

Ovaj odeljak predstavlja detaljniju procenu kosovske trgovine uslugama. Ovaj odeljak analizira trgovinu prema vrsti usluga i na više raščlanjenom nivou ispituje izvođenje glavnih aktivnosti unutar svake kategorije.

Table 4. Trgovina uslugama na Kosovu po glavnim sektorima															
	Putovanje			Transport			Poslovne usluge			Državne robe i usluge			Lične, kulturne i rekreativne usluge		
God.	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans
2017	1112	235	877	37	119	-82	165	157	8	36	12	24	2.7	1.5	1.2
2018	1228	302	926	60	128	-68	232	243	-11	36	22	14	3.7	2.1	1.5
2019	1321	328	994	67	146	-79	245	230	15	33	23	10	6.2	4.7	1.5

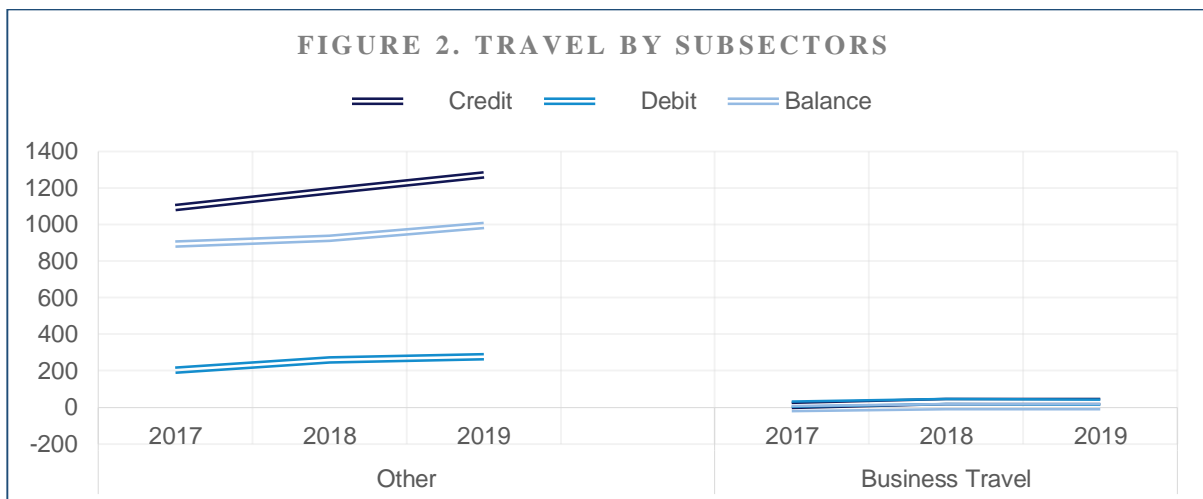
Izvor: Centralna Banka Kosova

Tabela 4 prikazuje zbirne podatke o trgovini uslugama za period 2017-2019 u skladu sa glavnim kategorijama usluga. U proseku, treba napomenuti da je stopa rasta izvoza još stabilna, ali usporena je u poređenju sa uvozom. Relativno, transportne usluge su doživele najveći rast izvoza, sa 81 procenat. Sve u svemu, glavni sektor usluga predstavlja 90% ukupne trgovine u 2019. Veoma je važno naglasiti da putničke usluge predstavljaju glavnu uslugu izvoza i uvoza tokom perioda analize. Transportne usluge ostaju jedini sektor sa trgovinskim deficitom za period 2017-2019.

Sastav trgovine ovim uslugama zahteva dalju analizu. Na više raščlanjenom nivou, odeljak će proširiti analizu, naglašavajući glavne potkategorije unutar svakog sektora.

4.2.1 Putovanje

Putovanja registruju troškove stranih nerezidenata dok su na Kosovu i troškove privremenih putnika na Kosovu dok su u stranim zemljama. Ljudi putuju ili u poslovne ili lične svrhe. U pogledu ličnih putovanja, putovanje pripisuje se rashodima na zdravstvene ili obrazovne svrhe i uglavnom za turizam. Kao što je istaknuto, putovanja su najvažnija komponenta trgovine uslugama za Kosovo. Na slici 2. prikazana je trgovina putničkim uslugama od strane glavnih podsektora za period 2017-2019. Kategorija „ostalo“ odražava putovanje iz drugih ličnih razloga, uključujući turizam. Putovanja iz drugih ličnih razloga čine najveći deo kosovske trgovine koja se odnosi na ovaj račun. U slučaju Kosova, lična putovanja, osim poslovnih, stvaraju ogroman trgovinski suficit u ovom sektoru. Ova kategorija odražava uglavnom posetioce koji dolaze iz država sa značajnom kosovskom dijasporom. Kao što se može primetiti, izvoz i uvoz ličnih putovanja pokazali su dinamičnost tokom perioda ispitivanja tokom koga su lična putovanja beležila stalni i rastući trgovinski suficit. U 2019. godini u vezi putovanja iz drugih ličnih razloga, izvoz je dostiglo 1.274 miliona evra, doživljavajući rast izvoza od 7,5 odsto u odnosu na prethodnu godinu. Sa njihove strane, rashodi za lična putovanja kosovskih državljana u inostranstvo porasli su sa 261 miliona u 2018. godini na 278 miliona evra u 2019. Izvoz ličnih putovanja raste sa složenom godišnjom stopom rasta od 7,8 procenata, a uvoz po stopi od 17,31 procenata.

Izvor: Centralna Banka Kosova

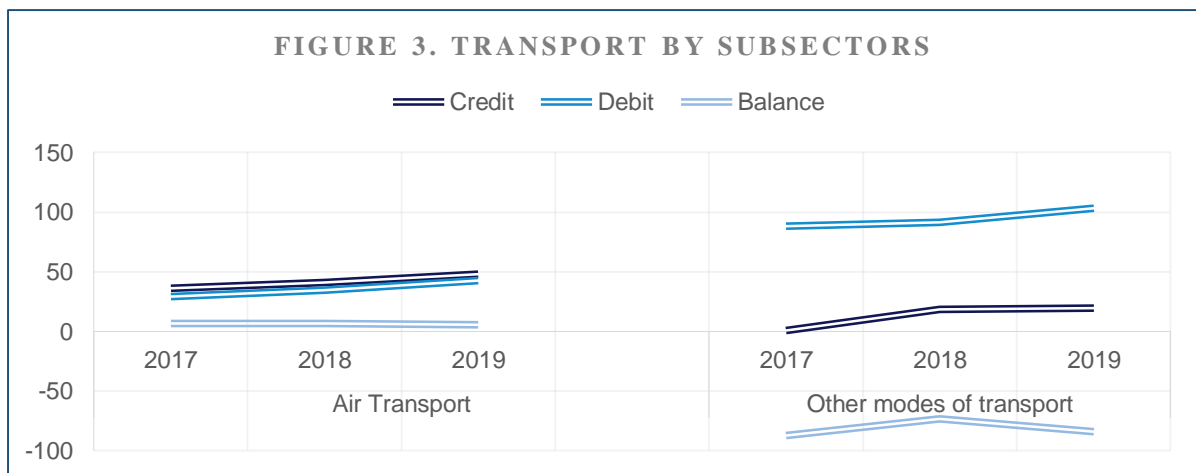
Poslovna putovanja predstavljaju mali deo ukupnih usluga iako su doživeli progresivan rast poslednjih godina. U 2019. izvoz poslovnih putovanja porastao je na 32,4 miliona eura. Progresivno povećanje izvoza pokazuje da sve više ljudi dolazi na Kosovo obavljajući poslovne delatnosti. Isto tako, rashodi kosovskih državljana koji putuju u poslovne svrhe u 2019. godini bili su 30 miliona eura, što je mali pad u odnosu na prethodnu godinu.

U slučaju drugih podsektora Kosovo je neto uvoznik zdravstvenih i obrazovnih usluga. Što se tiče zdravstvenih usluga, Kosovo je tokom 2019. uvezilo 9,6 miliona evra, a izvezilo 2,1 miliona evra. Izvoz obrazovnih usluga je u 2019. godini dostigao 13,2 miliona eura, doživljavajući trgovinski suficit u iznosu od 2,6 miliona eura.

Uticaj dijasfore na putovanje zaslužuje dalju razradu, jer to nije turizam u pravom smislu.

4.2.2 Transport

Transportne usluge olakšavaju međunarodnu trgovinu i bitne su komponente u ekonomskom rastu zemalja u razvoju. Stepem do koga se zemlja u razvoju može dalje integrisati u globalnu trgovinu značajno zavisi od kvaliteta i efikasnosti transportnih i logističkih usluga. Slabe usluge i logistička infrastruktura mogu biti glavna smetnja u realizaciji punog potencijala međunarodne trgovine. Što je dalje konsolidovana ponuda logistike, to je pouzdanija i efikasnija distribucija od mesta proizvodnje do krajnjeg kupca.

Izvor: Centralna Banka Kosova

Transportne usluge čine četiri podsektora, i to pomorski, vazdušni i drugi vid prevoza i poštanske i kurirske službe. Prve tri kategorije predstavljaju kretanje ljudi i robe (teret). Sastav trgovine ovim

uslugama uglavnom se zasniva na vazdušnom prevozu i drugim vidovima prevoza. Slika 3 prikazuje trgovinu transportnim uslugama od strane glavnih podsektora za period 2017 do 2019. Kao što se može primetiti, Kosovo je u periodu ispitivanja registrovalo trgovinski suficit u trgovini uslugama vazdušnog prevoza. Međutim, trgovinski suficit pokazuje opadajući trend, jer je stopa rasta uvoza bila znatno veća od stope rasta izvoza. Trgovina uslugama vazdušnog prevoza može se dalje razdvojiti na prevoz putnika, tereta i druge usluge. U slučaju teretnog prometa, odnosno prevoza robe vazdušnim putem, trgovina je veoma ograničena, gotovo nepostojeća jer većina kosovske trgovine prolazi drumskim prevozom. Za prevoz putnika Kosovo uglavnom zavisi od stranih prevoznika, a ne registruje izvoz ovih usluga za posmatrani period jer ne postoji razvijena industrija avio-kompanija. U 2019. godini, uvoz putnika u vazdušnom saobraćaju registrovao je 32 miliona evra, što je porast od 28 procenata u odnosu na 2017. „Ostalo“ predstavlja jedinu kategoriju usluga u vazdušnom saobraćaju koji imaju trgovinski višak zbog plaćanja stranih prevoznika na Kosovu za usluge povezane vazdušnim prevozom. U 2019. godini ostale usluge vazdušnog prevoza su u porastu, beležeći izvoz od 48 miliona evra.

Ostali vidovi transporta obuhvataju usluge koje su pomoćne u prevozu i nisu direktno obezbeđene za kretanje robe i ljudi.⁸ Ova transportna sredstva uključuju drumski, vodni prevoz, železnički, cevovodni transport, vazdušni transport i distribuciju električne energije. Sveukupno, uvoz drugih vrsta transportnih usluga značajno je premašio izvoz, što je rezultiralo rastućim trgovinskim deficitom. Stalni trgovinski deficit pokazuje visoku zavisnost trgovine inostranim dobavljačima usluga prevoza. Deficit u trgovini u ovom sektoru neznatno se smanjio na 84 miliona evra u 2019. godini sa 87 miliona evra u 2017. Glavni način prevoza registrovan na Kosovu je drumski prevoz. Drumski prevoz se može dalje raščlaniti na putnički, teretni i drugi. Teretni prevoz, odnosno prevoz robe, predstavlja 96,4 procenata celokupnog uvoza ovih usluga. Što se tiče putnika, Kosovo je u 2019. godini zabeležilo suficit u iznosu od 13,3 miliona evra, što je neznatno smanjenje za 6,3 procentnih poena u odnosu na prethodnu godinu.

U slučaju poštanskih i kurirskih usluga, ova kategorija usluga ostaje mala jer postoji mali obim trgovinskog toka.

4.2.3 Poslovne usluge

Trgovina poslovnim uslugama jedan je od najbrže rastućih segmenata globalne trgovine uslugama. Opseg poslovnih usluga porastao je do te mere da rast globalnog sektora usluga u velikoj meri podstiče rast poslovnih usluga, a ne potrošačkih usluga. Ovaj račun registruje izvoz i uvoz širok spektar različitih delatnosti, kao što su, između ostalog: građevinske usluge, druge poslovne usluge, osiguravajuće i penzione usluge, telekomunikacije, računarske i informacione usluge i finansijske usluge. Poslovne usluge su važna komponenta globalne trgovine uslugama; stoga bi vlada trebalo da preusmeri pažnju i dodatno ojača razvoj ovog sektora na Kosovu. Tabela 5 prikazuje kretanje kosovske trgovine poslovnim uslugama tokom analiziranog perioda. Trgovina tim uslugama pokazala je značajnu dinamiku i u pogledu izvoza i uvoza. Ukupni izvoz raste brže od uvoza, povećavajući trgovinski suficit koji zemlja doživljava. Izvoz je rastao po stopi godišnjeg složenih proizvoda od 14 procenata, a uvoz na 13,5 procenata.

⁸ Ostali vidovi prevoza uključuju sve druge vrste prevoza, osim morskog i vazdušnog.

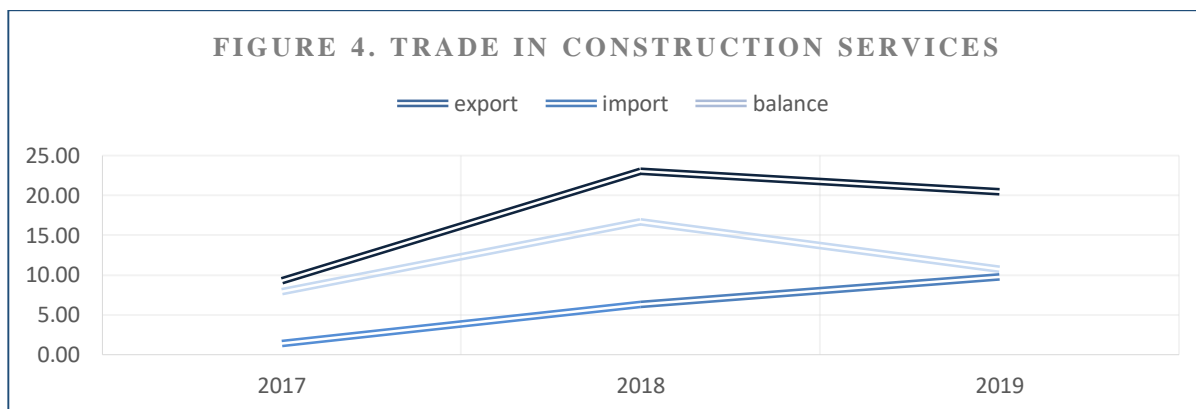
Tabela 5. Trgovina poslovnim uslugama po podsektorima

	Građevinarstvo			Ostale poslovne usluge			Osiguravajuće i penzijske usluge			Telekomunikacije, računarske i informacione usluge			Finansijske usluge		
God.	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans
2017	9.3	1.4	7.9	88.8	56.9	31.9	19.7	41.6	-21.9	46.6	51.3	-4.8	0.9	6.1	-5.2
2018	23.1	6.4	16.7	122.5	117.1	5.4	29.1	48.6	-19.5	55.8	61.1	-5.3	1.1	9.8	-8.7
2019	20.5	9.8	10.7	121.7	111.7	10.1	34.1	54.9	-20.8	68.1	48.1	20.0	0.5	5.6	-5.1

Izvor: Centralna Banka Kosova

Građevinarstvo

Građevinske usluge važan su doprinos globalnoj trgovini uslugama i imaju potencijal da postanu suštinska komponenta u trgovini uslugama na Kosovu. Građevinske usluge registruju građevinarstvo u inostranstvu od strane kosovskih firmi, a građevinarstvo stranih kompanija u ekonomiji koja izveštava. Na slici 4. prikazan je razvoj trgovine građevinskim uslugama po glavnim kategorijama za period 2017-2019. Izvoz građevinskih usluga doživeo je nagli porast od 2017. godine, registrujući 20,5 miliona evra u 2019. Kosovo je zadržalo suficit u građevinskim uslugama tokom ovog perioda, a u 2019. je zabeležio trgovinski suficit od 10,7 miliona evra. Građevinske usluge su delatnost koja zahteva dalji razvoj.

Izvor: Centralna Banka Kosova

Ostale Poslovne Usluge

Ostale poslovne usluge su u velikoj meri režim 4 isporuke koji zahteva prisustvo fizičkih lica jedne zemlje na teritoriji bilo koje druge zemlje i priznavanje ličnih kvalifikacija. Ostale poslovne usluge registruju izvoz i uvoz tri tržišne usluge: istraživačke i razvojne usluge, profesionalne i menadžerske konsultantske usluge, kao i tehničke, trgovačke i druge poslovne usluge. Za razmatrani period, nema raspoloživih podataka za istraživanje i razvoj usluga. Ova kategorija usluga je važan element u budućnosti trgovine uslugama, jer je to sredstvo kojim se napredna tehnologija koristi da bi pružila konkurentsku prednost za sektor usluga Kosova. U ukupnom prometu, druge poslovne usluge značajno doprinose ukupnoj trgovini uslugama na Kosovu. Izvoz ovih usluga je drugi po značaju u izvozu usluga na Kosovo. U 2019. godini ostale poslovne usluge ostvarile su izvoz u iznosu od 121,7 miliona eura, a uvoz 111,7 miliona eura. Tokom ispitnog perioda, ukupni uvoz je rastao brže od izvoza, smanjujući trgovinski suficit sa 32 miliona evra u 2017. godini na 10,1 milion evra u 2019. godini.

Tabela 6. Ostale poslovne usluge po podsektorima

	Profesionalne i menadžerske konsultantske usluge			Tehničke, trgovačke i druge poslovne usluge			Ukupno Ostale poslovne usluge		
God.	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans
2017	24	12	11	65	44	21	89	57	32
2018	38	44	-6	85	73	12	123	117	5
2019	44	23	21	77	89	-11	122	112	10

Izvor: Centralna Banka Kosova

U slučaju tehničkih, trgovinskih i drugih poslovnih usluga, Kosovo je u mogućnosti da održi trgovinski suficit dve uzastopne godine, 2017. i 2018., dok je u 2019. godini zabeležio trgovinski deficit u iznosu od 11 miliona evra. Bez obzira na to, izvozni rad ovih usluga, registrujući 77 miliona eura u 2019. godini sa 65 miliona eura u 2017. godini, predstavlja pozitivan znak da bi povećanje doprinosa ovih usluga moglo registrovati dodanu vrednost u ukupnoj trgovini uslugama. Profesionalne i menadžerske konsultantske usluge doživele su pozitivan rast izvoza od 2017. godine, registrujući 44 miliona evra u 2019. godini. U slučaju ovog podsektora primećen je zanimljiv trend tokom perioda. Trgovinski deficit ove kategorije do 2013. godine je vraćen, a Kosovo je uspešno da ostvari trgovinski suficit tokom 2017. do 2019. Progresivno povećanje trgovinskog suficita može biti dobar pokazatelj da je na snazi zamena uvoza, gde su lokalni pružaoci usluga mogli da prodru na domaće tržište.

Osiguravajuće i penzijske usluge

Ovaj račun uglavnom odražava trgovinu osiguravajućim uslugama, jer za penzijske usluge nema podataka. Usluge osiguranja pokrivaju osiguranje za nerezidente od strane različitih domaćih osiguravajućih društava i obrnuto. Osiguravajuće i penzijske usluge evidentiraju rashode u tri različite kategorije, uključujući među njima, direktno osiguranje koje pokriva različite vrste osiguranja kod nerezidenata, kao zdravstveno, životno ili transportno osiguranje. Reosiguranja koje ugovore osiguravajuće kompanije za prenos delova svog portfolija rizika drugim strankama i druge pomoćne usluge osiguranja koje bi između ostalog uključivale i posrednike osiguranja. U slučaju pomoćnih usluga osiguranja, ovaj sektor ostaje nerazvijen na Kosovu, jer ne postoji evidencija o transakcijama u ovom sektoru tokom perioda ispitivanja.

Tabela 7. Osiguravajuće i penzijske usluge po podsektorima

	Ukupne osiguravajuće i penzijske usluge			Direktno osiguranje			Reosiguranje		
God.	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans
2017	19.7	41.6	-22	19.6	38.5	-18.9	0.1	3.1	-3.0
2018	29.1	48.6	-20	27.7	43.8	-16.1	1.4	4.8	-3.4
2019	34.1	54.9	-21	33.6	49.6	-16.0	0.5	5.3	-4.8

Izvor: Centralna Banka Kosova

Kosovo je neto uvoznik usluga osiguranja, i pokazuje konstantni trgovinski deficit tokom perioda analize. Sve u svemu, došlo je do dinamike u pogledu izvoza i uvoza. Ukupni izvoz u 2019. porastao je na 34,1 milion eura, što je za 73 posto više u odnosu na 2017. Uvoz je porastao sa 41,6 miliona u 2017. godini na 54,9 miliona u 2019. godini.

Direktno osiguranje predstavlja većinu kosovske trgovine uslugama osiguranja i u pogledu izvoza i uvoza. Direktno osiguranje u 2019. godini čini 99 procenata ukupnog izvoza usluga osiguranja na Kosovo i 90 procenata ukupnog uvoza. U slučaju reosiguranja, ova kategorija predstavlja manji deo kosovske trgovine uslugama osiguranja.

Telekomunikacione, računarske i informacione usluge

Sektor telekomunikacionih, računarskih i informacionih usluga (TRI) postao je značajan i rastući sektor u globalnoj uslužnoj industriji. TRI se očigledno udaljio od svoje rane pozicije tehnologije uštede rada kako bi postao centar na kojem inovacije obezbeđuju efikasne i kvalitativne usluge. Trgovina tim uslugama brzo se širila tokom godina na Kosovu. TRI je uglavnom prvi način pružanja usluga i uključuje prekogranične transakcije. TRI službe registruju tri podsektora: telekomunikacione usluge koje su emitovanje slika, podataka, zvuka i drugih informacija putem telefona, radija, televizijskog kablovskog prenosa, radija, telegrama i drugih oblika prenosa, uključujući usluge poslovne mreže, telekonferencije i podršku servisima. Računarske usluge se sastoje od usluga obrade podataka, usluga elektronske pošte i drugih usluga vezanih za hardver i softver. Informacione usluge koje pokrivaju usluge novinske agencije i druge informativne usluge, uključujući fotografije, članke i izabrane članke u medijima i direktne ne-skupne pretplate na novine.

Tabela 8. Telekomunikacione, računarske i informacione usluge po podsektorima

God.	Telekomunikacione usluge			Računarske usluge			Informacione usluge			Ukupno TRI		
	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans
2017	31	40	-9	15	11	4	0.4	0.1	0.3	47	51	-5
2018	34	50	-16	21	11	11	0.5	0.2	0.2	56	61	-5
2019	34	35	-1	34	13	21	0.0	-	0.0	68	48	20

Izvor: Centralna Banka Kosova

Tabela 8 prikazuje podatke u ovim uslugama raščlanjene po glavnim podsektorima. Sve u svemu, zanimljiv razvoj je napredak koji TRI pokazuje poslednjih godina i u pogledu izvoza i uvoza. Kao što se može videti, tokom perioda analize Kosovo je moglo da vrati trgovinski deficit tokom 2017. i 2018. godine, a u 2019. godini je doživeo trgovinski suficit u iznosu od 20 miliona evra. U slučaju telekomunikacionih usluga, važno je napomenuti da ovaj račun odražava ishod procesa izmirenja prihoda između prevoznika međunarodnog telekomunikacionog prometa i da uglavnom zavisi od nivoa dolaznog i odlaznog saobraćaja. Neto odliv prometa će se pretvoriti u neto odliv plaćanja iz zemlje koja taj izvoz „izvozi“. Telekomunikacijske usluge su pretežni podsektor u tim uslugama. U 2019. godini, izvoz ovih usluga predstavljao je 50% ukupnog izvoza na ovom računu. U pogledu uvoza, primetan je progresivni pad uvoza sa 50 miliona eura u 2018. godini na 35 miliona eura u 2019. godini.

U slučaju računarskih usluga, ovaj podsektor usluga postao je obećavajući podsektor i stalno se razvija. Računarske usluge pokazale su značajnu dinamiku u pogledu izvoza, registrujući 34 miliona eura u 2019. godini sa 15 miliona eura u 2017. Prvi trgovinski suficit doživljen u telekomunikacijskim, računarskim i informacionim uslugama u 2019. godini može se u velikoj meri pripisati progresivnom povećanju izvoza računarske usluge. Razvoj ovog sektora je primetan na Kosovu, a nove kompanije prodiru na tržište. Ovaj sektor može pružiti značajnu priliku za Kosovo da diverzifikuje svoj izvoz i poboljša trgovinski suficit u uslužnim delatnostima. Trgovina informativnim uslugama predstavlja mali deo na ovom računu, jer ova podkategorija nije veoma značajna u slučaju Kosova.

Bilo bi vrlo zanimljivo detaljnije analizirati ovaj sektor s obzirom na dinamiku koju TRI pokazuje poslednjih godina.

Finansijske usluge

Finansijski sektor igra vitalnu ulogu u svim ekonomijama. Prisustvo finansijskih usluga kao posrednika obezbeđuje jednaku raspodelu sredstava u primarnom, sekundarnom i tercijalnom sektoru koji donosi uravnotežen rast ekonomije.⁹ Veći deo trgovine finansijskim uslugama na Kosovu odvija se preko osnivanja stranih banaka u zemlji koje se ne odražavaju na platnom bilansu i treba da se mere kao trgovina povezanim uslugama sa inostranstvom (FATS)

Tabela 9. Finansijske usluge po podsektorima

God.	Izričito naplaćene i ostale finansijske usluge			FISIM			Ukupne finansijske usluge		
	X	M	Bilans	X	M	Bilans	X	M	Bilans
2017	0.8	5.2	-4.4	0.1	0.9	-0.8	0.9	6.1	-5.2
2018	0.9	9.1	-8.1	0.1	0.7	-0.6	1.1	9.8	-8.7
2019	0.4	5.2	-4.9	0.1	0.3	-0.2	0.5	5.6	-5.1

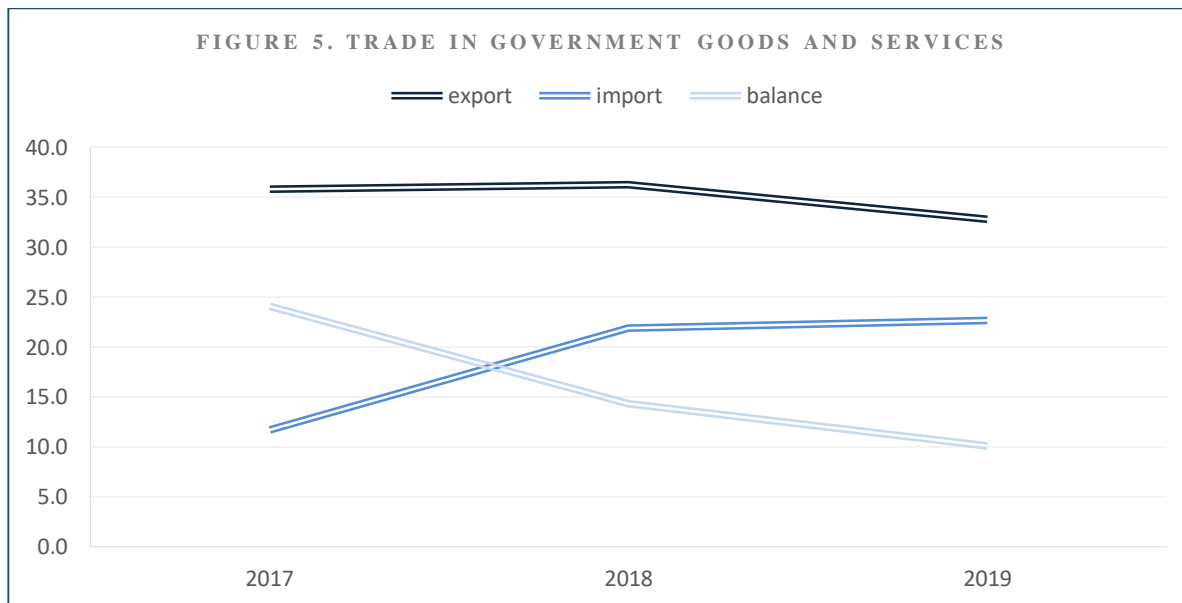
Izvor: Centralna Banka Kosova

Na ukupnom nivou, trgovina finansijskim uslugama je vrlo ograničena, kako je izvešteno iz platnog bilansa. Ukupni izvoz se smanjuje sa 900 hiljada EUR u 2017. na 500 hiljada EUR u 2019. Sa svoje strane, uvoz pokazuje pozitivan rast, iako sa značajnim fluktuacijama. Na više raščlanjenom nivou, izričito naplaćene i druge finansijske usluge predstavljaju najveći deo trgovine tim uslugama. Izričito naplaćene i druge finansijske usluge pokrivaju sve troškove koji se odnose na usluge finansijskog posredovanja i pomoćne usluge, uključujući proviziju i naknade za usluge finansijskog lizinga, usluge kreditnog rejtinga, devizne transakcije, operativne i regulatorne usluge finansijskog tržišta, usluge potrošačkih i poslovnih kredita, kreditne linije, pisma o kreditnim i drugim troškovima, uključujući naknade za kasnu otplatu i troškove računa. U slučaju ovog podsektora, Kosovo je doživelo trgovinski deficit tokom analiziranog perioda. U 2019. godini uvoz je predstavljao 92 procenata ukupnog uvoza na ovom računu. U slučaju posrednih merenja usluga finansijskog posredovanja (FISIM) koje pokrivaju maržu između platnih kamata i referentne stope na kredite i depozite, trgovina tim uslugama je nerazvijena i nije bila naročito dinamična u ovom periodu, što predstavlja samo manji procenat ukupne trgovine u ukupnim finansijskim uslugama.

⁹ Izvoz obuhvata indirektno odmerene finansijske usluge pružene na kreditnoj imovini i pasivi depozita rezidencijalnih finansijskih korporacija za koje je druga strana nerezidentna jedinica. Uvoz se sastoji od indirektno odmerenih finansijskih usluga koje kupuju rezidencijalne jedinice iz svih institucionalnih sektora sa nerezidentnim finansijskim korporacijama.

4.2.4 Državne usluge

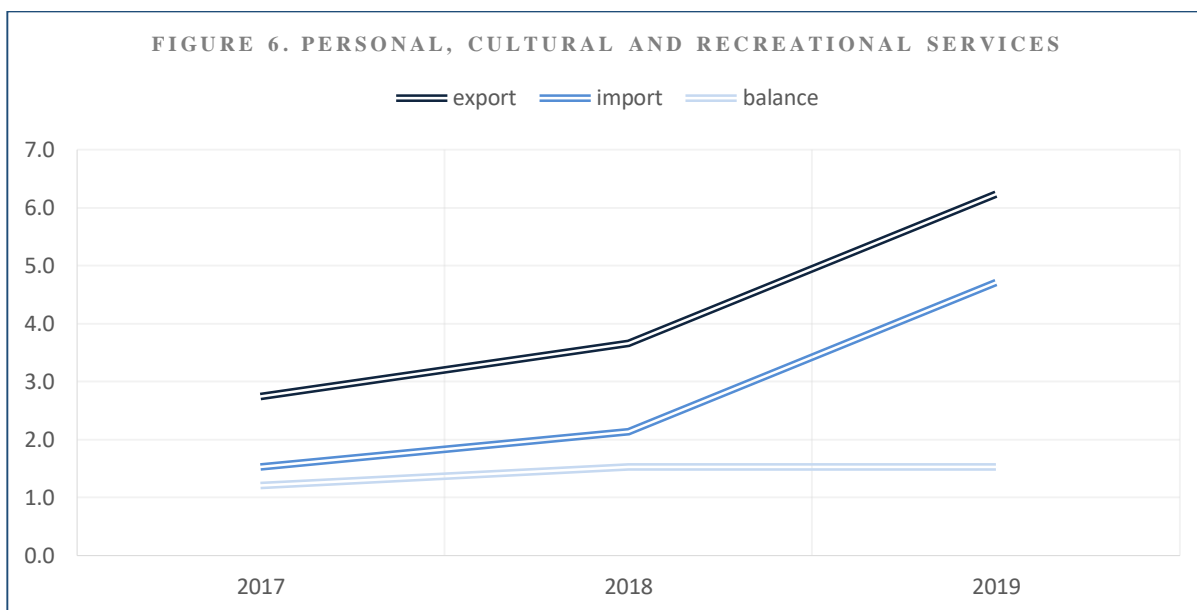
Državna roba i usluge registruju troškove stranih diplomatskih entiteta, vojnog osoblja i osoblja smeštenih u inostranstvu i slične izdatke Kosova u inostranstvu. Takođe uključuje usluge koje pruža i prima vlada koje su isključene iz bilo koje druge kategorije usluga. Slika 5 prikazuje bilans plaćanja za kategoriju „državne robe i usluge. Tokom perioda analize, Kosovo je uspelo da održi trgovinski suficit iako opada. U slučaju izvoza, došlo je do pada izvoza sa 35,8 miliona eura u 2017. godini na 32,8 miliona eura u 2019. Smanjenje izvoza može se pripisati smanjenom prisustvu i smanjenju aktivnosti stranih subjekata. Suprotno tome, uvoz je u istom periodu konstantno porastao sa 11,7 miliona eura u 2017. na 22,7 miliona eura u 2019. Povećanje uvoza odraz je pojačanog prisustva kosovskih diplomatskih misija i većeg broja vladinih aktivnosti u stranim zemljama.

Izvor: Centralna Banka Kosova

4.2.5 Lične, kulturne i rekreativne usluge

Na ovom računu evidentirani su rashodi za usluge audio-vizuelnih i umetničkih dela i ostale lične, kulturne i rekreativne usluge. U slučaju Kosova, nema dostupnih podataka za audio-vizuelne i srodne usluge. Sve u svemu, Kosovo je godinama doživljavalo trgovinski suficit za koji postoje podaci. Najviši izvoz bio je u 2019. godini sa 6,2 miliona eura, dok je uvoz iznosio 4,7 miliona eura. Ostale lične, kulturne i rekreativne usluge najveća su podkategorija na ovom računu.

Izvor: Centralna Banka Kosova

5. Zaključne napomene

Ovaj izveštaj je godišnja aktivnost Ministarstva trgovine i industrije u saradnji sa EU projektom Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu (EUTSP). Sprovedena analiza pokazuje da su uslužne aktivnosti poslednjih godina pokazale dinamiku iako trenutni nivo performansi nikako nije onakva kakva bi trebala biti. Uslužne delatnosti na Kosovu ostaju niske u produktivnosti i nema jasne artikulacije između sektora proizvodnje materijala i domaćih dobavljača poslovnih usluga. Trgovina uslugama na Kosovu uglavnom zavisi od turističkih usluga koje su sa njihove strane usko povezane sa ulaznim putovanjima dijaspore da posete porodicu i prijatelje jer to nije turizam u strogom smislu. Snažna zavisnost na primanjima za putovanja postavlja pitanje koliko će to biti održivo s vremenom.

Postoji hitna potreba da se poboljša prikupljanje statistika o uslužnim aktivnostima, kako u pogledu nacionalnih računa, tako što će se generirati više raščlanjeni podaci na sektorskom nivou, o različitim kategorijama usluga i FATS-u. Postojeće statističke i informacione alate je potrebno doraditi da bi se omogućila tačnija analiza promene prirode trgovine i politika usluga na Kosovu. Progresivna primena Priručnika o statistici (MSIT 2010) bio bi prikladan instrument za poboljšanje statistike trgovine uslugama.

Konačno, postoji neophodna potreba da se usvoje suštinska pravila politika kako bi se potencijal trgovine uslugama pretvorio u stvarnost koja će značajno doprineti razvojnim težnjama zemlje. Kao takva, strategija razvoja usluga trebalo bi da bude od velikog značaja u vladinom dnevnom redu, koja bi trebalo da sadrži kao ključni element, strategiju izvoza. Usluga. Ono što je potrebno jeste dalja sveobuhvatna sektorska procena koja će osigurati da se informisane odluke o politici sasatave za poduzimanje dugoročne strategije rasta usluga.